

IZLAGANJA SA NAUČNIH SKUPOVA

SVIJET I MI 1945. i 2005.¹

Enver REDŽIĆ

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo

O ovoj tematici, iz posebnih kao i opštih aspekata, napisano je i pročitano bezbroj članaka, eseja, stotine i hiljade knjiga čiji su autori bili motivirani raznim velikim i malim pitanjima, događajima i pojavama, prilikama i neprilikama. Intelektualci su na svim kontinentima imali šta da kažu, ako ih je ko želio da sluša, podrži ili im se razložno suprotstavi. Drugi svjetski rat sa pratećim posljedicama privlačio je i ne prestaje da privlači pažnju umnih ljudi, kao i svjetski poredak današnjice čije je ime globalizacija.

Ako sam mojoj temi dao naslov *SVIJET I MI 1945. i 2005.*, to nikako ne znači da mogu da je referatski apsolviram. Govoriću kao svjedok ove 60. godišnjice.

Svijet kakav je nastao poslije sloma fašizma 1945. i završetka Drugog svjetskog rata, bio je u znaku protivrječnosti unutar pobjednika antihitlerovske koalicije. Dogovorom u Jalti vođe Velike Britanije, SAD i SSSR-a uspostavile su svjetski poredak definiran interesnim sferama u kome su se formirala dva antagonistička bloka: Atlanski i Sovjetski blok. Ubrzo je počeo među njima tzv. hladni rat sa takmičenjem u atomskom naoružanju koje je prijetilo atomskim ratom, uništenjem svjetske civilizacije. Ekonomski moćniji i superioran, Zapadni blok je bio ofanzivniji i primorao Sovjetski Savez da svoje prirodne resurse totalno podredi vojnim zahtjevima i jačanju vojnog kapaciteta. Dok je zahvaljujući ekonomskoj snazi Atlanski blok mogao da razvija demokratske odnose, režim u socijalističkom lageru, prvenstveno u SSSR-u, gušio je svaki znak težnji za demokratskim slobodama. Stanje poslije Staljinove smrti obećavalo je pozitivne promjene, koje je oličavao Hruščov. Međutim, polovične mjere nisu ugrožavale vlast partijskog vrha, što je nužno dovelo do pada Hruščova i obnove staljinističkog metoda rukovođenja zemljom i dugogodišnje vladavine Leonida Brežnjeva.

¹ Izlaganje pripremljeno za konferenciju *60 godina od završetka Drugog svjetskog rata – kako se sjećati 1945. godine*, koju je 12. i 13. maja 2005. organizirao Institut za istoriju u Sarajevu.

Iako komandanti Atlanskog vojnog saveza nisu uvijek bili američki generali, SAD su imale u njemu najveći uticaj. U poređenju sa drugim zapadnim članicama Atlanskog pakta, SAD su iz Drugog svjetskog rata izašle bogatije pa je, prvenstveno ekonomska snaga činila osnovu njihovog vodećeg položaja Zapada u svijetu.

Velika Britanija izgubila je u Drugom svjetskom ratu uticaj kakav je imala između dva svjetska rata u međunarodnim odnosima, pa se našla u sjeni SAD. Poslije smrti Čerčila ona nije imala državnika od svjetskog značaja u međunarodnim političkim odnosima. Laburističke i konzervativne vlade potvrđivale su tradiciju engleske demokratije, davale pečat legitimitetu političkih režima koji su se smjenjivali, ali su i u Komonveltu morali da ustupcima osiguravaju predsjedničku ulogu. U međunarodnim odnosima Velika Britanija bila je druga violina.

Dok je Francuska u vrijeme De Gola ispoljavala ambiciju da oživi tradiciju velsile, njena pozicija u Atlanskom savezu odgovarala je snazi aktuelnih režima koje su personalizirali predsjednici Republike. Ime Miterana imalo je francusku težinu u evropskim i svjetskim odnosima, ali nedovoljnu da se nađe u prvom ešalonu.

Ugovorom De Gola i Adenauera, kojim su se obavezali da Francuzi i Nijemci neće u budućnosti ratovima rješavati sporove u međudržavnim odnosima, Francuska i Njemačka zauzele su vodeću poziciju u zapadno-evropskim odnosima i uspostavile najuticajniju ulogu u EU. U poslijeratnoj Evropi Njemačka se predstavlja i učvršćuje kao demokratska država. De Golova i Adenauerova vizija Evrope od Atlantika do Urala na pravcu je oživotvorenja. Padom Berlinskog zida i urušavanjem Sovjetskog Saveza temeljito su se izmijenili odnosi u Evropi i u svijetu u cjelini. Zemlje socijalističkog bloka našle su se u tranziciji i procesom političkog pluralizma konstituiraju demokratsko društvo. Rusija je izgubila vodeću ulogu u Istočnoj Evropi kojoj je poslije Drugog svjetskog rata silom nametala svoj politički i društveni model. Uporedo, u Rusiji se otvorio proces demokratizacije praćen snažnim tendencijama anarhizma. Višegodišnje razdoblje Jeljcinove etape obilježeno je razaranjem društvene strukture koja se održavala staljinističkom diktaturom. Izborom Putina za predsjednika ruske federacije otpočeo je period političkog pluralizma u znaku Putinovog vođstva kao i odlučnosti centra da slomi pokrete islamskih republika za nezavisnošću. Gušenje ovih pokreta provodi se i kvalifikuje kao gušenje i borba protiv terorizma u odbrani ustavnog poretka i demokratije. Rusija se na taj način uključuje u opštu borbu protiv terorizma, koju je proklamovala Bušova administracija u SAD. U ime slamanja terorizma kao svjetske opasnosti, SAD su okupirale Avganistan, zatim Irak, a u posljednje vrijeme prijete Iranu pod optužbom da radi na proizvodnji atomske bombe. Bušova Amerika postala je centar antiterorističke koalicije u kojoj je glavni američki saveznik Blerova vlada u Velikoj Britaniji.

Nije sporno da terorizam nosi antidemokratske crte, kao što je takođe neprihvatljivo da se osvajanjem "terorističkih" država uspostavlja demokratija, kako to čini

aktuelni predsjednik SAD Buš. Demokratija se ne uspostavlja osvajanjem i importom, već se autonomno priprema kao izvorna težnja i proces u svakoj pojedinoj zemlji. Osvajanje Avganistana i Iraka autentična je slika i govor politike koju SAD nameće svijetu. SAD je u višestrukoj konfrontaciji sa izvornim težnjama mnogih naroda i zemalja u svijetu.

II

Gdje smo mi u ovim koordinatama svijeta?

Na periferiji Osmanskog i Habsburškog carstva, interesna sfera na udaru srodnih istočnih i zapadnih susjeda, slijepo crijevo u Kraljevini Jugoslaviji. Periferija je stoljećima bila istorijska sudbina BiH. Pošto je osvajanjem Poljske došao na granice SSSR-a, a okupacijom Francuske izbio na obale Atlantika, Hitler je na putu da zagospodari i Jugoistočnom Evropom, odlučio da okupacijom razbije i uništi jugoslovensku državu. Bosna i Hercegovina se našla u sastavu Hitlerovog novog poretka, u NDH i pod višestrukom okupacijom: njemačkom, italijanskom i ustaškom. Prema statističkoj rekonstrukciji, BiH je u razdoblju 1941-1945. izgubila oko 407.000 stanovnika; Srba oko 209.000, Muslimana oko 100.000, Hrvata 79.000, Jevreja oko 10.000, Roma oko 5.000 i oko 4.000 pripadnika ostalih naroda. U istom razdoblju uništeno je 130 većih industrijskih preduzeća, 24 rudnika, sva preduzeća drvne industrije, najveći dio saobraćajnih komunikacija i svi objekti na njima. Uništene su 172 škole, deset gradova i mnoga seoska naselja, najveći dio poljoprivrednog inventara, a stočni fond je smanjen za preko 70%.

Početak i pravac mirnog razdoblja odredio je pobjednik u NOR-u, KPJ, njen neprikosnoveni centar. Mirnodopska strategija KPJ bila je, praktično, nastavak ratne strategije. Imala je dva osnovna oblika: nacionalizaciju privrede i radikalnu agrarnu reformu. Praksa revolucionarne strategije uspostavljanjem društvenog poretka utemeljenog na društvenoj (državnoj) svojini izmijenila je karakter društva u BiH. Uvođenje, u stvari oktroiranja radničkog samoupravljanja promovirano je kao proces preobražaja državne u društvenu svojinu. U praksi se pokazalo da KPJ nije spremna da se odrekne diktature kao metoda upravljanja društvenim tokovima. Ipak razvojem i ekonomskim napretkom na principima socijalističkog samoupravljanja stvarao se u društvu prostor za demokratsku kritiku birokratskog sistema, ali i za kritiku sa “ desnih ” pozicija. Iz krugova nacionalnih korpusa potekle se optužbe da je komunistička vlast ugrožavala bosanske nacije, da su Srbi bili obespravljani, da su takođe Hrvati i Muslimani bili prikraćivani u svojim nacionalnim pravima. Otopljanje “ zamrznutog ” nacionalizma imalo je povoljnu klimu, čemu je doprinio i sam sve potrošeniji režim.

U socijalističkom razdoblju BiH je doživjela relevantan ekonomski i kulturni napredak: imala je modernu industriju, uspješno je rješavala problem zapošljavanja, so-

cijalnog i zdravstvenog osiguranja, stambenog pitanja. Imala je moderne cestovne i željezničke komunikacije, više hiljada osnovnih i srednjih škola; univerziteti u BiH podigli su hiljade stručnjaka svih profila iz čijih su redova izrasli ugledni intelektualci i naučnici. Međutim, partijski vrh je ideološkom indoktrinacijom sputavao sve oblasti duhovnog života i stvaralaštva i tako doprinosa oaoštravanju društvenih protivrječnosti i produbljivanju krize u društvu, čiji razvoj nije mogao da zaustavi državno-partijski centar. Kriza je nezadrživo tražila i težila raspletu.

Čin raspeta došao je okončanjem dugotrajne društveno-političke krize u SSSR-u i zemljama sovjetskog komunističkog bloka. Pad Berlinskog zida u novembru 1989. ubrao je rasplet i raspad komunističkih društava u Istočnoj Evropi. Iako nije pripadala sovjetskom bloku, SFRJ je početkom 1990. bila zahvaćena procesom rastakanja komunističkog i političkog društvenog ustrojstva. Izborima u novembru 1990. u BiH je okončan vladajući, već napukli socijalistički sistem. Na površinu su izbile nacionalne i političke suprotnosti koje su eskalirale u rat, prijeteći BiH da bude uništena kao država i istorijska zajednica.

Međunarodni faktori prepustili su BiH da postane plijen agresora. O posljedica- ma agresije i međunarodne politike govore podaci: tokom rata u BiH je poginulo ili umrlo 195.000 ljudi, 179.000 je ranjeno; 2,500.000 ljudi je protjerano; 1,000.000 je izbjeglo u druge zemlje. U Sarajevu je tokom hiljadu dana blokade ubijeno 10.000 građana, 60.000 je ranjeno, grad je napustilo 150.000 ljudi. Građani Sarajeva izgubili su od gladi slabe ishrane u prosjeku 12 kg težine.

Politika UN i zapadnih sila pokazala se do kraja neefikasnom prema srpskom agresoru. Članice Vijeća sigurnosti, prvenstveno Velika Britanija i Francuska, smatrale su da se snage UNPROFOR-a mogu upotrijebiti jedino u samoodbrani, a ne u zaštiti civilnog bosanskohercegovačkog stanovništva. Amerika je prepuštala bosansko pitanje Evropi i UN. Početkom 1994. počelo se razmišljati da SAD ne mogu ostati po strani tako značajnog područja kao što je Balkan. U ljeto 1995. Amerika je odlučila da se uključi u okončanje bosanskog rata. Snage NATO preuzele su sistematske napade na srpske vojne položaje u Bosni. Vojnu inicijativu dovršila je diplomatska akcija Ričarda Holbruka sa diktatom predstavnicima BiH, Hrvatske i Srbije da se uspostavi mir u BiH, koji je formuliran i parafiran u Dejtonu 21.XI – 1995. Dejtonskim sporazumom zaustavljen je rat u BiH koji je trajao tri i po godine. To je bio njegov pozitivni značaj. S druge strane, Dejtonski sporazum uvažio je etničku podjelu BiH koja je postignuta vojnom silom. Problem postdejtonskog položaja BiH čine velike kompeticije i ovlaštenja entiteta, naročito u oblasti odbrane. Prema temeljnim odredbama, Dejtonski mirovni sporazum ne isključuje ni jednu od bitnih opcija: reintegraciju ili podjelu. I poslije deset godina obje opcije su otvorene. Od odnosa snaga u BiH kao i od politike međunarodne zajednice i njenih organa u BiH zavisi koji će pravac donijeti rješenje za budućnost BiH. U svakom slučaju, teško je pretpostaviti da bi etni-

škom podjelom dezintegrirana BiH mogla da postane član evropskih integracija, prvenstveno EU.

III

U doba hladnog rata, u cijelom razdoblju koje su obilježavali Atlanski i Varšavski pakt, SAD i Sovjetski Savez bitno su određivali karakter odnosa u svijetu, predstavljali su dva suprotna pola. Koji su imanentno ugrožavali mir i prijetili svijetu nuklearnim ratom i uništenjem svjetske civilizacije. Uporedo, poslije Drugog svjetskog rata podijeljene su interesne sfere između velikih sila, a podjelom su okončani ratni sukobi pokrenuti antagonizmima i osvajačkim ciljevima. Solucija podjelom inaugurirana je uspostavljanjem Zapadne i Istočne Njemačke, Zapadnog i Istočnog Berlina, a nastavljena je u Aziji tvorevinama Sjeverne i Južne Koreje, Sjevernog i Južnog Vijetnama. Na kraju, i BiH je Dejtonskim ustavom podijeljena na dvije političke teritorije, bošnjačko-hrvatski i srpski entitet.

Na završetku XX stoljeća svijet je, ukidanjem polarizovanih blokova pod vođstvom SAD i SSSR-a, ušao u novu eru. Kao instrument Zapadnog bloka, NATO je poslije raspada Sovjetskog Saveza dobio ulogu zaštite zapadne demokratije sa stigmom američke politike. Iako je izgubio izvorni smisao vojnog osiguranja interesa teritorijalno-političkog bloka, NATO se u praksi širi sa tendencijom da svojom organizacijom pokrije i obuhvati cijelu Evropu. Već je znatan broj zemalja Istočne i Jugoistočne Evrope pristupio NATO-u i pokazao spremnost da prihvata njegovu funkciju. Širenje NATO-pakta odvija se u znaku produženja američke dominacije u međunarodnim odnosima da bi svijet slijedio koncept globalizacije u smislu američkog shvatanja i karaktera demokratije. Tako se u ime obaranja diktature, u Avganistanu i Iraku nameće demokratija po američkom konceptu, a u stvari s motivom eksploatacije prirodnih bogatstava ovih država, naročito bogatih izvora nafte u Iraku. Politika importa demokratije i globalizacije razotkriva se u praksi kao težnja da se na svjetskom tržištu nafte postigne i održava superiornost energetske snage SAD. (Povodom 20-godišnjice Perestrojke bivši predsjednik Sovjetskog Saveza Mihail Gorbačov je saopštio da je Amerika izbacivanjem na tržište golemih zaliha nafte stropoštala cijenu glavnog sovjetskog izvoznog proizvoda i tako ekonomskim iscrpljivanjem ubrzala pad Sovjetskog Saveza). Okupacija Avganistana i Iraka motivirana je osvajanjem strateških pozicija što se potvrđuje kao metod globalizacije na američki način. Akademik Ivan Supek to naziva *Pax Americana* u modernoj verziji *Pax Romana*. Prema Anić-Goldštajnovom enciklopedijskom rječniku stranih riječi to je ustrojstvo međunarodnih odnosa koje svojim političkim i vojnim autoritetom krajem XX stoljeća nameću SAD. U XXI stoljeću američko nametanje svjetskog poretka je sve radikalnije i otvorenije. Osim vojno-političke, globalizacija ima i ideološke i religijske značajke. Aktuelna ameri-

čka politika zaoštava suprotnosti i antagonizam između islamskih i zapadnih zemalja, produbljuje jaz između Sjevera i Juga, provocira vjerski fanatizam, podstiče i raspiruje barbarstvo i svakojake oblike nasilja koje vrhuni u terorizmu. Naša planeta je postala poprište ratova za osvajanje teritorija što vodi sveopštoj konflagraciji.

Svijet je pod pritiskom globalizacije po ideološko-političkom konceptu “demokratske” strategije SAD u kojoj određeni značaj imaju i izvjesne filozofske teze i teorije. Da li su gledište Samuela Huntingtona filozofska prethodnica ili paralela američkoj strategiji globalizacije, to ovdje može da bude irelevantno, ali se svakako nameće kao način filozofskog tumačenja realnih svjetskih odnosa.

Polazeći od kulture različitosti svijeta savremeni američki filozof Huntington, kako u *Reviji slobodne misli* objašnjava Ivan Iveković, zagovara tezu da postoji nepromjenjiva hijerarhija različitih, odvojenih kultura uslovljenih stepenom njihove civilizacije, koja formira etike karakteristične za velike skupine nacija. Po Huntingtonu, osnovu svjetskih kultura čine velike religije, koje u istoriji čovječanstva imaju poseban, specifičan uticaj. Tako je, smatra Huntington, judejsko-kršćanska kultura zajedno sa protestantskom etikom opredijeljena za mir i toleranciju među ljudima i narodima, dok je islamska kultura, istočno hrišćanska kao i konfučijanska kultura, nastankom i formiranjem, opredijeljena za nasilje i totalitarizam. Otuda islamska kultura, u čijoj je prirodi fundamentalizam i koja uvjetuje pretpostavke i djelovanje terorizma, predstavlja najveću opasnost za zapadnu civilizaciju. Zajedno sa konfučijanizmom, islam predstavlja antizapadnu alijansu, čiji je glavni cilj rušenje zapadne demokratije. U Huntingtonovoj heuristici esencijalno je stanovište o neumitnosti sukoba civilizacije koji se temelji na razlikama svjetskih kultura.

Nije sporno da Huntingtonova teorija o sukobu civilizacija ima odjeka u aktuelnoj američkoj politici. Bušova strategija globalizacije na američki način uspostavljanjem “demokratskih” režima u islamskim zemljama, Avganistanu i Iraku motivirana je i rukovođena ciljem koji je istovjetan Huntingtonovoj filozofiji rješavanja sukoba civilizacija. Za razliku i suprotno Huntingtonu, naš filozof Abdulah Šarčević osnovano tvrdi da povijest nosi u sebi “represivni karakter” koji izokreće sve povijesne i duhovne odnose: “bit sistema je u svom zapadnjačkom porijeklu vladalačka”. A široko rasprostranjeno “barbarstvo naše civilizacije” on vidi i objašnjava “idologiziranjem kategorija “nacije” ili “rase”, što obilno potvrđuje istorija od francuske i američke revolucije do danas.

Ako se u našem razmišljanju okrenemo Evropi, ne možemo a da se ne složimo sa Arifom Tanovićem da je Evropa “porodila demokratiju kao neprevaziđeni oblik društvenog života, a i razne forme diktatura i tiranija, koje ne prestaju da je ugrožavaju”. Tanović s uvjerenjem tvrdi da je “savremeno ujedinjenje Evrope historijski proces od neprocjenjivog značaja”.

IV

Ovako kako smo je prezentirali, naša slika stanja svijeta nije potpuna niti je to na prikazani način mogla biti. Opređeljujući se da ovom prilikom govorimo o naslovljenoj temi, smatrali smo da naše izlaganje na ovoj prigodnoj međunarodnoj naučnoj konferenciji može da ima karakter pristupa razmatranju događaja koji su u razdoblju 1945-2005. kapitalno odredili odnose u svijetu i naš položaj u njemu. Pobjednik u Drugom svjetskom ratu, antihitlerovska koalicija ubrzo se transformisala u dva suprotstavljena antagonistička bloka. Jedan je pretendovao i uvjeravao da će materijalnom superiornošću, preimućtvom kulturne tradicije i dostignutim vrijednostima civilizacije uvesti svijet u idealni poredak demokratije; drugi, suprotni blok propovijedao je da budućnost svijeta pripada socijalizmu, društvu u kome će biti ukinuti svi oblici eksploatacije, a čovječanstvo u svom razvoju poznavati samo napredak i blagostanje. Međutim stvarnost nije išla putem deklaracija, već organizacijom i metodom vojnih blokova. Podjela svijeta u blokove eskalirala je u hladni rat. U podijeljenoj Evropi javila se iskra ujedinjenja sa vizijom De Gola i Adenauera: Evropa od Atlantika do Urala. Prvoj sili Zapada, SAD, nije odgovaralo stvaranje jedinstva Evrope jer je ugrožavalo hegemoniju koja se zasnivala na homogenosti i jedinstvu Atlantskog pakta. U okvirima zapada konstituiraju se dvije politike od kojih svaka proklamuje princip jedinstva. Kada je u konfrontaciji Sovjetski blok bio primoran na kapitulaciju, Evropska Unija, u čijem su se okviru našle demokratske i najrazvijenije zemlje, pojavila se i predstavila kao novi faktor u međunarodnim odnosima. Evropska zajednica je postala privlačna zemljama Istočne i Jugoistočne Evrope, koje su tranzicijom u demokratsko društvo stvarale preduslove za pristupanje evropskim integracijama. Ujedinjena Evropa se nezaustavno proširuje sa perspektivom da obuhvati prostor od Atlantika do Urala. Gdje smo mi u starom i novom svijetu?

Stoljećima smo bili periferija. Čini se kao da nam je ona zloćudna sudbina. Međutim, i na periferiji je bitan način života. Znali smo da živimo humano, multikulturalno, duhom bogato, da nam život čine unikatne civilizacijske vrijednosti. O integritetu u EU ne odlučuje geopolitički položaj BiH, već moderni, demokratski, evropski način života u BiH. Današnja EU je nedovršena zajednica, ne samo teritorijalno-politički; još je pretežno katoličko-protestantska, što je čini duhovno monističkom, unifikanom. Sa pravoslavnim i islamskim narodima Evropa bi politički i duhovno ostvarila karakter univerzalne zajednice. Na ispitu su i Evropa i Bosna i Hercegovina. Jedna bez druge nije cjelovita. Na šezdesetu godišnjicu od završetka Drugog svjetskog rata pokušavamo da vidimo svijet i sebe u svijetu u doglednoj budućnosti, oplemenjenoj idealima autentične demokratije i postojanog mira.

Da li smo opredijeljeni, zreli i sposobni da idemo u susret takvoj budućnosti? ■

ARI - MEMOARI - MEMOARI - MEMOARI - MEMOARI - MEMOARI - MEMOARI - MEMOARI - MEMOARI - MEMOARI

Leon Biliński

ARI - MEMOARI - MEMOARI - MEMOARI - MEMOARI - MEMOARI - MEMOARI - MEMOARI - MEMOARI - MEMOARI

Bosna i Hercegovina
u *Uspomenama*
Leona Bilińskog

Leon Biliński